

As to cybernetics itself, in its present stage of development there is no point any more to speak of qualitative differences between machine, living organism and society since its theory is being developed on an abstract system which had developed by the abstraction from the substantial and energetical essence of these objects; qualitative differences are to be looked at not earlier than when cybernetics are going to be applied in other scientific disciplines concerned with the research into living organism and society, or possibly some other features which cybernetics is not concerned with.

NIEKOĽKO METASOCIOLOGICKÝCH POZNÁMOK

(K polemickej stati P. Dojčáka)

VOJTECH WAGNER

Polemická stať P. Dojčáka *Predmet sociológie a jej vzťah k ostatným spoločenským vedám*¹ potvrdzuje, že riešenie koncepcie marxistickej sociológie sa žiada nielen z hľadiska sociológie, ale aj ostatných spoločenských vied. Už doterajší vývin marxistickej sociológie, dosiahnutý stupeň ujasňovania si jej predmetu, cieľa, metodológie a metód ako aj výsledky, ktoré už dosiahla pri skúmaní spoločenskej skutočnosti, to všetko podstatne vplýva na vnútorné vzťahy v sústave spoločenských vied a zreteľne vedie aj k určitým zmenám koncepcie jednotlivých spoločenských vied.

Treba však mať na zreteli, že zmeny, ktoré sa v súčasnosti odohrávajú v koncepcii spoločenských vied, najmä spoločensky najzaangažovanejších, ako je politická ekonómia, história, veda o štáte a práve, vedecký komunizmus a niektoré iné, nie sú ani zďaleka len dôsledkom novej etapy rozvoja marxistickej sociológie. Majú svoju hlbšiu príčinu v objektívnej nevyhnutnosti prekonať meravý schematizmus, ktorý sa udomácnil v našich spoločenských vedách, znižoval ich poznávaciu schopnosť a neraz ich menil z nástroja poznania na nástroj škodlivej mystifikácie.

Keď časť pracovníkov spoločenských vied zdôrazňuje v súčasnosti potrebu „sociologizácie“ týchto vied, spočívajúcu v uplatňovaní metód sociologického výskumu v nich a v komplexnejšom prístupe ku skúmaným javom, ide očividne o úprimnú snahu doviesť spoločenskovedné bádanie na kvalitatívne vyššiu úroveň. Domnievam sa, že práve taká snaha motivuje postoje P. Dojčáka v jeho polemickej stati.

Napriek tomuto sympatickému momentu zaráža jeho spôsob polemiky. P. Dojčák kritizuje, že som sa v článku *Sociológia ako empiricko-teoretická disciplína*²

¹ Pavel Dojčák, *Predmet sociológie a jej vzťah k ostatným spoločenským vedám*. Otázky marxistickej filozofie (1965), č. 1.

² *Sociológia ako empiricko-teoretická disciplína*. Otázky marxistickej filozofie (1964), č. 4.

v súvisi s riešením otázky predmetu sociológie nevyjadril k určitým otázkam, ktoré považuje za základné, predovšetkým k niektorým otázkam sociologického výskumu. Stáva sa, že sa autor nedotkne všetkých stránok a súvislostí skúmanej problematiky, ktoré čitateľ považuje za závažné; nemusí ich postihnúť, nemusí im pripisovať taký význam, možno, že sa s nimi autor ešte nevie vyrovnáť, alebo jednoducho v časopiseckom článku nie je na zložitejšiu problematiku dosť miesta. Ja som to však urobil podľa P. Dojčáka preto, aby som „si cestu k jednotlivým záverom podstatne uľahčil a problematiku zjednodušil“. Súhlasím s tým, že taký rafinovaný postup si zaslúži odsúdenie. Avšak — hneď vzápätí môj kritik dedukuje „z celého kontextu“ „moje“ stanoviská v týchto „náročky obídených otázkach“ a súčasne tieto „moje“ stanoviská podrobuje kritike.

Dovoľujem si poznamenať, že dedukcia sa dosť nevydarila a niektoré tieto „moje“ stanoviská sú mi úplne cudzie. Napríklad názor, že sociologický výskum v sociológii nie je so sociálnym výskumom v ostatných spoločenskovedných disciplínach v nijakom vzťahu. Chcem ubezpečiť s. Dojčáka, že jeho kritiku tohto názoru plne podporujem. Dúfam však, že oponent mi prizná právo nebrániť názory, s ktorými sa nestotožňujem a boli mi pripísané „vyvodením z kontextu“.

*

Nemožno poprieť, že ujasnenie si napr. otázok, či je rozdiel a aký je rozdiel medzi predmetom skúmania marxistickej sociológie ako samostatnej spoločenskej vedy a predmetom konkrétneho sociologického výskumu, či je sociologický výskum možný výlučne v rámci marxistickej sociológie, alebo ho možno uskutočňovať aj v iných spoločenskovedných disciplínach?“ a niektorých ďalších otázok, ktoré P. Dojčák kladie, má význam tak pre sociológov, ako aj pre pracovníkov iných spoločenskovedných disciplín.

K otázke vzťahu predmetu sociológie a predmetu sociologického výskumu nemožno zaujať postoj skôr, kým si aspoň predbežne a stručne nenaznačíme, čo rozumieme pod sociológiou a čo pod sociologickým výskumom. Samotné postavenie otázky hovorí, že zastávame koncepciu sociológie ako samostatnej spoločenskovednej disciplíny, ktorá má vlastný predmet skúmania. Keďže nie všetci marxistickí teoretickí pracovníci, ktorí sa zaoberajú problematikou sociológie, zdieľajú tento náhľad, nemožno očakávať, že všetci budú súhlasiť s našim riešením postavenej otázky.

Ako konštatoval maďarský sociológ A. Hegedüs na nedávnom stretnutí marxistických sociológov z niektorých socialistických krajín vo Varšave, s touto rozmanitosťou názorov treba v súčasnosti počítať ako s faktom, ktorý však treba negovať integráciou týchto názorov.

K riešeniu otázky pristupujeme teda z hľadiska, že sociológia má svoj osobitný predmet skúmania a že sú ním špecifické zákonitosti (zákonitosti nižšej a strednej úrovne všeobecnosti) vývoja a štruktúry spoločenských javov ako komplexov mnohých ich stránok. Takéto vymedzenie predmetu sociológie sa blíži Wiatrovmu vymedzeniu: „Sociológia je náuka o zákonoch štruktúry a vývinu spoločnosti... Na rozdiel od väčšiny spoločenských vied — od politickej ekonómie, psychológie,

demografie, etnografie a pod. — sociológia neskúma zákony pôsobiace v istej oblasti spoločenského života, ale zákony vzájomnej súvislosti medzi rôznymi oblasťami spoločenského života.³

Takéto poňatie predmetu sociológie neznamená, že popierame potrebu komplexného skúmania spoločenských javov aj v iných spoločenských vedách. I keď špeciálne spoločenské vedy sa zameriavajú vždy len na poznanie určitej jednej stránky spoločenských javov, musia si ju všímať v súvislostiach s ostatnými stránkami javov, aby hlbšie pochopili jej charakter, vývoj, funkcie a i. Skúmanie javov v súvislostiach je jedným zo základných princípov dialektickej metodológie. Rozdiel medzi empiricko-teoretickou sociológiou a špeciálnymi spoločenskými vedami je v tom, že kým špeciálne vedy uskutočňujú okrem úzko zameraného výskumu aj komplexný výskum s cieľom hlbšie postihnúť zákonitosti jednej stránky spoločenských javov, v sociológii sa uskutočňuje komplexný výskum s cieľom vystihnúť zákonitosti týchto javov ako komplexov viacerých stránok, ktoré na seba navzájom vplyvajú, podmieňujú sa a určujú celkový charakter spoločenského javu. Takmer vždy si všíma dialektiku dvoch základných stránok spoločenských javov — objektívnej a subjektívnej — konkrétne prejavy vzájomného vzťahu spoločenského bytia a spoločenského vedomia.

Pre lepšie pochopenie rozdielu prístupu sociológie a špeciálnych spoločenských vied uveďme ilustráciu. Pritom treba dodať, že aj samotný rozdiel má podľa toho, o ktorú špeciálnu spoločenskú vedu ide, určité nuansy.

Keď právnik skúma určitý problém napr. v oblasti rodinného práva, je zrejmé, že pre lepšie postihnutie tohto problému si musí všímať okrem právnej stránky aj ďalšie stránky, ktoré s právnou súvisia, t. j. stránku ekonomickú, psychologickú, historickú a pod. V problematike rodiny sa s týmito stránkami skutočne stretávame. Pochopiteľne, tieto ďalšie stránky si právnik všíma len nakoľko je to dôležité z hľadiska daného právneho problému. Súvislosti medzi samotnými týmito ďalšími stránkami sú už mimo okruhu jeho vedeckého záujmu.

Sociológ, keď skúma funkcie rodiny v určitom konkrétnom spoločenskom útva-re, tendencie jej vývoja v určitých podmienkach, alebo také špecifickejšie otázky, ako je vzťah medzi pokoleniami v rodine, rozdelenie úloh a formy autority, formy manželstva a postavenie ženy, sociálne vplyvy na počet detí v rodine, vzťahy medzi členmi rodiny ako osobnosťami, vplyv rodinného prostredia na vývoj dieťaťa, čo všetko patrí do sociologickej problematiky rodiny, všíma si dialektiku objektívnej a subjektívnej stránky javu, skúma ekonomickú, psychologickú, historickú, právnu, etnologickú stránku a ďalšie stránky javu v ich vzájomnom pôsobení, hľadá korelácie medzi rozličnými prvkami, stránkami, momentmi javu, ktoré určujú jeho charakter, sociálnu funkciu a tendenciu vývoja, hľadá štruktúralne a vývojové zákonitosti javu.

Komplexný prístup ku skúmaniu javu je v sociológii nevyhnutný, základný; izolované skúmanie jednotlivých stránok, prvkov alebo momentov môže zohrať len pomocnú úlohu. Naproti tomu ťažisko špeciálnych spoločenskovedných disciplín je v skúmaní vždy určitej (jednej) — ekonomickej, psychologickej, etnolo-

³ J. Wiatr, *O sociológii*, Bratislava 1964, 18.

gickej, jazykovej, právnej či inej stránky spoločenských javov a spoločenských procesov a tomuto cieľu sa podriada aj komplexnosť prístupu.

Pokiaľ sa vyskytla otázka, aký je vzťah predmetu sociologického výskumu k predmetu sociológie ako celku, treba predovšetkým dať odpoveď na otázku, či možno hovoriť o samostatnom predmete sociologického výskumu, ktorý by bol odlišný od predmetu sociológie.

U tých marxistických autorov, ktorí uznávajú samostatnosť sociológie, obvykle sa nestretávame s takto postavenou otázkou. Ak hovoria o predmete sociológie, nezaoberajú sa už zvlášť predmetom sociologického výskumu, nesnažia sa tu hľadať rozdiel. Keďže postavenie tejto otázky v článku P. Dojčáka má však svoje určité zameranie — osamostatniť empirický sociologický výskum od sociológie a urobiť z neho akúsi všeobecnú metódu spoločenských vied, žiada sa zaujať k nej postoj. Doslova čítame: „...konkrétny sociologický výskum v socialistickej spoločnosti nie je predmetom (má byť zrejme „metódou“ — V. W.) výlučne marxistickej sociológie ako samostatnej spoločenskovednej disciplíny, ale aj ostatných jednotlivých spoločenskovedných disciplín.“ (Mimochodom, prečo „v socialistickej spoločnosti“? Zaoberáme sa otázkou marxistického sociologického výskumu bez ohľadu na typ spoločnosti. Ale nie o to nám teraz ide.)

V každej definícii sociológie alebo jej predmetu sa stretávame s formuláciou, že sociológia niečo skúma, uskutočňuje výskum. Pochopiteľne, požiadavka konkrétnosti tohto výskumu platí, či je na empirickej, alebo teoretickej úrovni. Je také poňatie sociologického výskumu azda príliš široké? Jestvuje ešte možnosť chápať sociológiu ako empirický výskum plus sociologickú teóriu. Obmedziť teda pojem sociologický výskum len na empirický výskum a sociologickú teóriu z tohto pojmu vyňať? Tento postup, pravda, celkom neobstojí, lebo v sociológii nám ide aj o teoretický výskum a sociologickú teóriu v nijakom prípade nemôžeme chápať ako statickú sústavu zovšeobecnených poznatkov. Je to aktívna súčasť sociologického poznávania spoločenskej skutočnosti, poznatky v nej usústavnené sa menia, spresňujú, stále adekvátnejšie odrážajú objektívnu skutočnosť.

Vychádzajúc však z tohto kompromisného stanoviska, možno prijať názor, že medzi predmetom skúmania empiricko-teoretickej sociológie ako celku a predmetom skúmania empirického sociologického výskumu je určitý rozdiel a vzťah. Predmetom sociologického výskumu sú „problémy súčasného života, historicky a priestorovo vymedzená zložitá spoločenská skutočnosť“,⁴ k čomu treba dodať, že vo svojej komplexnosti, vo vzájomnom pôsobení rôznych svojich stránok. Takto vymedzený predmet sociologického výskumu je špecificky sociologický a nemožno si ho ako celok zamieňať s predmetom empirického výskumu v ktorejkoľvek inej spoločenskej vede. To neznamená, že v jednotlivých čiastkových otázkach predmet empirického sociologického výskumu sa nemôže kryť s predmetom empirického výskumu inej vednej disciplíny. Taký vzťah je aj medzi inými spoločenskými vedami, ale zato sa ani jednej špeciálnej spoločenskej vede neupiera právo na vlastný empirický výskum. A treba podotknúť, že v sociológii ako hraničnej vednej disciplíne musia byť také prípady prekrývania predmetu zvlášť časté.

⁴ S. Szostkiewicz, *Sociologický výskum*, Bratislava 1964, 11.

Empirický sociologický výskum sa uskutočňuje v rámci sociológie. Pravda, výskumné metódy, ktoré sa v ňom uplatňujú, možno aplikovať aj v iných spoločenskovedných disciplínach. Nazývať ich však sociologickými metódami nie je celkom vhodné. Už preto, že mnohé z nich nepoužíva len sociológia, okrem toho viaceré z nich vznikli na pôde iných vedných odborov, napríklad sociálnej psychológie, demografie a i.

J. Wiatr o tom píše: „V mnohých vedeckých a publicistických prácach sa používa termín „sociologická metóda“ (alebo „sociologické hľadisko“) pre rôzne oblasti teoretických úvah o spoločnosti. Tí, ktorí používajú tieto termíny (hovoria sa napr. o sociologickej metóde v historických vedách, o sociologickom prístupe k právnym problémom a pod.), nemajú na mysli nejakú bližšie určenú a špecifikovanú metódu zbierania vedeckého materiálu, ale skôr všeobecný prístup k výkladu javov spoločenského života... Sociologická „metóda“ výkladu javov nie je v žiadnom prípade monopolom sociológov. To, že ju používajú predstavitelia rôznych disciplín, svedčí o metodologickom vplyve súčasnej sociológie na iné vedy.“⁵

Isté je, že metodologický vplyv empiricko-teoretickej sociológie na iné spoločenské vedy je zvlášť silný aj preto, že sociológia so svojim protidogmatickým prístupom ku skúmaným spoločenským javom a metodickým vybavením vstúpila do vedeckého a spoločenského života v čase, keď aj ostatné spoločenskovedné disciplíny museli hľadať nové spôsoby prístupu ku skutočnosti, vedecké metódy práce s faktami, aby sa očistili od nánosu dogmatizmu.

Názor, že empirický výskum v sociológii treba označovať za sociologický a empirický výskum v práve ako právny (ďalej ekonomický, psychologický, etnografický atď.), nemusí, pochopiteľne, prijať každý. Je to riešenie, ktoré nemožno uchopiť, priložiť k objektívnej skutočnosti a takto jednoducho porovnať, či jej zodpovedá. Až dlhší vývoj sociológie, sociologického výskumu v rámci sústavy spoločenských vied preverí jeho oprávnenosť.

Z množstva polemických poznámok P. Dojčáka treba sa vyjadriť ešte aspoň k jednej, ktorá tiež súvisí s otázkou metódy v sociológii. Na adresu požiadavky uplatňovať v sociológii logicko-historickú metódu skúmania hovorí, že „je to iba jedna z metód, ktorú používa každá spoločenská veda, a ak by táto metóda mala byť charakteristikou metodiky (ako základnej zložky a kritéria vedeckosti teórie) sociológie..., bola by zo všetkých spoločenských vied na tom najhoršie“. Ide zjavne o nepochopenie toho, že historicko-logická metóda nie je metódou v tom zmysle ako anketa, pozorovanie, interview, jednotlivé štatistické metódy a pod., teda „jednou z metód“, ale že je to vlastne sústava metód, ktorá nám umožňuje postihnúť jav v jeho genéze a štruktúre. Požiadavka jej uplatňovania je metodologickým princípom základného významu. „Podobne ako dialektika abstraktného a konkrétneho, tak aj jednota logického a historického prechádza celým procesom myslenia od jeho empirických foriem až po teoretické formy.“⁶

Mimoriadne veľký význam bude mať uplatnenie tejto metódy pre rozpracova-

⁵ J. Wiatr, *O sociológii*, Bratislava 1964, 33–34.

⁶ V. Černík, *Dialektický vedecký zákon*, Bratislava 1964, 257.

nie kategórií sociológie. Umožní správne zaradiť jednotlivé sociologické kategórie v rámci ich štruktúry a interpretovať ich z hľadiska historických podmienok ich vzniku.

Pravda, vecnejšie zamyslenie sa nad problematikou uplatnenia dialektickej logicko-historickej metódy v sociológii si vyžaduje prínajmenšom samostatnú štúdiu. V nijakom prípade to však nebude sociológia, s ktorou bude zle, ak sa v nej uplatní táto metóda; horšie na tom budú pracovníci v spoločenských vedách, ktorí ju nevedia doceniť.

НЕСКОЛЬКО МЕТАСОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ЗАМЕТОК

Войтех Вагнер

Проблематикой социологии, социологических исследований и метода занимаются также работники из области других общественных наук. Возникает даже тенденция социологизировать другие общественные науки.

Эмпирические социологические исследования имеют свой предмет изучения, являющийся составной частью предмета социологии. Эмпирические социологические исследования не являются методом специальных гуманитарных дисциплин, хотя они на методы общественных наук оказывают влияние. Отдельные гуманитарные дисциплины проводят свои собственные эмпирические исследования, при которых применяется комплексный подход к изучаемым явлениям. Но, в отличие от эмпирических социологических исследований, они делают упор на более глубокое постижении одной стороны явлений, входящей в компетенцию той или другой специальной общественной дисциплины.

Недооценка значения применения в социологии диалектического логико-исторического метода вытекает из неосведомленности. Его применение является одним из основных методологических требований социологии. Диалектический логико-исторический метод имеет большое значение для разработки социологических категорий.

SOME METASOCIOLOGICAL COMMENTS

Vojtech Wagner

Problems of sociology, sociological research and methods attract the attention of scientists working in other disciplines of social sciences, too. There is even a tendency of sociologization of the other social sciences.

Empirical sociological research has an object of research of his own which is part of the object of sociology. Empirical sociological research is not a method of specific social sciences though it exerts influence on their methods. The different social sciences have an empirical research of their own in which they apply also a complex approach to the phenomena subjected to their research. However, at variance with the empirical sociological research, they put stress on a deeper comprehension of the pertinent single aspect of phenomena belonging to the competence of the respective specific social science.

Underestimation of the importance of the application of the dialectical logico-historical method in sociology flows from non-information. The application of this method is one of the basic methodological requirements in sociology. The dialectical logico-historical method bears great importance in the process of the elaboration of sociological categories.